

חיל המודיעין

חלק א

גון מן השטים שנים־אנשים מרגלים חרש לאמר לכו ראו את־הארץ ואת־יריחו וילכו" (יהושע, ב: 1).

במקרא מרגלים רבים וביניהם אחיו של יוסף, שחשד בהם על ריגול זה והם הכחישו, משה ששלח מרגלים יותר מפעם אחת, יהושע ששלח גם הוא, בני שבט דן ששלחו מרגלים לחפש עוד מקום לשבת בו, דוד נהג לשלוח מרגלים ואף אבשלום עשה זאת.

במקרא מופיע פעם אחת פועל נוסף משורש רג"ל, גם הוא בהקשר צבאי: "ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על־זרועתי ולא ידעו כי רפאתים" (יהושע, י"א: 3). רש"י מפרש מלשון ריגול: "שלחתי לפנים מנהיג המרגלים בנחת". אבן עזרא לעומתו מפרש מלשון הליכה: "הרגלתי ללכת על רגליו כאשר יורגל הנער שיוקח על זרועותיו וזהו כדרך רפואה לחזק הנער עד שיוכל ללכת".

מכאן ועד לתרגיל בצבא הדרך קצרה. "מרגל" היא אחת המילים המעטות בעברית ששימרה את משמעותה הבסיסית לאורך כל התקופות והייתה בשימוש בכל שלב, למעט אובדן הגוון של רכילות והוצאת שם רע. נראה שגם כיום למילה "מרגל" יש הקשר פחות חיובי מ"סוכן חשאי"; כך פלוני הוא סוכן בריטי ואלמוני מרגל רוסי.

סוכן

המילה נמצאת במקרא פעמים רבות גם בצורת פועל וגם בצורת שם עצם. השורש הזה נפוץ גם הוא בכמה משמעויות מאטימולוגיות שונות. במשמעויות של סכנה ושל מסכן לא נעסוק כאן אלא רק במשמעות של משרת. השורש של הסוכן שלנו הוא השורש סכ"ן הנמצא בכמה שפות שמיות, כגון באכדית sakanu במשמעות של לדאוג ל- ובפניקית במשמעות של ראש עירייה או ראש מחוז. במשמעות זו המילה נמצאת בלוחות אל עמרנא שנשלחו מכנען וכתבו אותם סופרים כנענים באמצע האלף השני לפני הספירה. במקרא השורש נמצא בעיקר בצורת פועל ומעט מאוד בצורת

במאמר את המילים: מרגל, ריגול, סוכן, תצפית, סיור, צילום אוויר וצלף, אך לא מופיעות המילים מודיעין, ביון, חרש, חשאי.

מרגל

השורש רג"ל הוא מורכב יותר במקורות משנראה במבט ראשון. לפועל "לרגל" יש רובדי משמעות נוספים, בראש וראשונה משמעות של הליכה או ריגול לשם הוצאת שם רע למקום או לאנשים. כפי שאומר יוסף לאחיו: "שלחו מכם אָהד ויִקַּח אֶת־אָחִיכֶם וְאֶת־מִסְרֵי הַבְּרִיָּה וְיִבְחֲנוּ דְבַרְיֶכֶם הָאֵמֶת אֲתֶכֶם וְאֵם לֹא חַי פְּרֻעָה כִּי מְרַגְלִים אַתֶּם" (בראשית, מ"ב: 18). מתוך הפסוק עולה כי מרגלים אינם דוברי אמת. גם בספר תהילים ניתנת הגדרה חרימשמעות: "הוֹלֵךְ תָּמִים

סמל חיל המודיעין

ויפעל צָרַק וְדָבַר אֵמֶת בְּלִבּוֹ. לֹא־יִדְגַל עַל־לְשֹׁנוֹ לֹא־עֲשֶׂה לְרַעְיוֹ הַרְפָּה וְחֶרֶף לֹא־יִנְשָׂא עַל־קִרְבוֹ" (תהילים, ט"ו: 2-3).

רש"י כהרגלו נותן הגדרה ברורה לפועל בפירושו לצירוף "לא תלך רכיל": "אני אומר על שם שכל משלחי מדנים ומספרי לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק, נקראים הולכי רכיל" (ויקרא, י"ט: 18). מכאן נובע כי המרגלים הם הולכי רכיל ולא דוברי אמת. המשמעות השנייה היא המשמעות המוכרת היום, של אנשי ביון: "וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ־בֶּן־

לשון מלחמה

ד"ר אשר שפיר, בלשן, עורך ומתרגם. מתמחה בלשון העברית ובסוציולוגיה של הלשון. חיבר את מדריך העריכה "ניסוח בעברית"

העברית ענייה מאוד במונחי מודיעין. מן המילים הבודדות בנושא הן מרגל ומרגל חרש. מהסיבה הזאת ועקב עבודת המודיעין הנעשית במחשכים, מונחי המודיעין נקבעו מאוחר מאוד, ברובם אחרי הקמת צה"ל.

מונחי חיל המודיעין בימי ההגנה

העיסוק במודיעין ובביון נעדר מרשימות המונחים העבריים, מוזאב ז'בוטינסקי ועד אורד וינגייט. רשימות מפורטות בנושא ראו אור לראשונה במערכות 16-17, במדור רחב בשם "עיני הצבא ואוזניו". המאמר הראשון – "לתכונותיו של קצין החקר" – תורגם ונכתב על־ידי ההיסטוריון והתיאורטיקן הבריטי, באזיל לידל הארט¹. במבט ראשון נדמה כי "חקר" הוא מלשון "חקירות" או "מחקר", אולם בהערת שוליים הסביר לנו המתרגם: "הגרסה העברית המקובלת למונח האנגלי Intelligence (במונח הצבאי) היא 'שירות ידיעות', אך בשל נוחות שבסגנון מופיע כאן גם הביטוי 'חקר' או 'עבודת חקר' אשר אינו בא לקבוע מושג חדש".

הבחירה במילה "חקר" מוזרה למדי, שכן משתמעת ממנה המשמעות של קצין חקר, קצין חקירות או קצין מחקר, אך לא קצין מודיעין כפי שהתכוון הכותב. אם כן, ב-1943 המילה מודיעין טרם נכנסה לשימוש צבאי והמילה "ידיעות" מילאה מקום זה. שירות ידיעות פירושו שירות מודיעין בכל המאמרים שבגיליון המדובר. לעומת זאת, המילה "הערכה" בהקשר המודיעיני כבר נמצאת במאמרו של י' בר². אנו מוצאים

נחום סוקולוב הקביל את המילה סוכן ל"ממונה ראשי": "הפקיד עליהם סוכן או ממונה ראשי"⁴, אך את הקישור לריגול אין מוצאים בתקופה זו. צירופים אחרים צצו, למשל אצל חיים נחמן ביאליק בסיפורו "המליץ, הצפירה וצבע הנייר" משנת 1912 שם מוצאים "סוכן נוסע".

חֶרֶשׁ

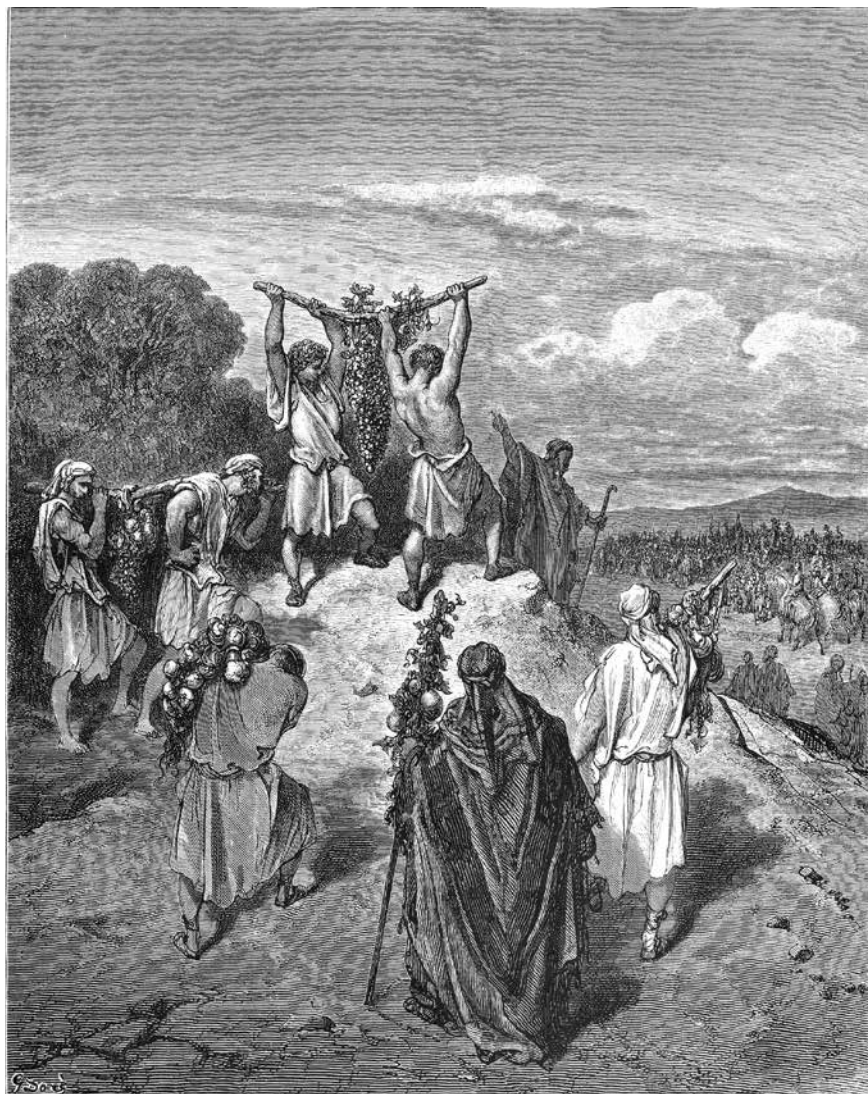
המילה חרש נמצאת במקרא פעם אחת ויחידה, בספר יהושע: "וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בְּנֹן מִן־הַשָּׁשִׁים שְׁנַיִם־אֲנָשִׁים מֵרְגָלִים, חֶרֶשׁ" (יהושע, ב: 1). רבים מן הפרשנים התקשו במילה זו ולכן לא טיפלו בה, ואולי היו שראו אותה מובנת מאליה. מעניין שדווקא המדרשים נתנו פירוש המתיישר עם הפירוש המדעי: חרישי, שקט, שלא שומעים. כך גם המילונים המדעיים משייכים לשורש חר"ש את הפועל להחריש, כלומר לשותק, ושם העצם חֶרֶשׁ, מי שאינו שומע. המילה איננה כלל בלשון חז"ל ולא בתקופה

המילה סוכן איננה בלשון חז"ל והיא נמצאת מעט מאוד בפיוט. מי שהחדירו אותה לעברית היו סופרי ההשכלה והסופרים הקלאסיים

שלאחריה. היא הוחזרה בתקופת ההשכלה בידי סופריה ונפוצה אצל הסופרים של תחילת המאה העשרים.

חֶשְׂאִי

המילה הזו איננה כלל במקרא והיא נמצאת לראשונה בלשון חז"ל, במשנה. רמב"ם מפרש: "הוא הסוד וההסתור".⁵ רש"י מפרש "שבחשאי" – "כשהיה לברו", ובמקום אחר "נוגע בחשאי" – כדי שלא ישמעו העומדים סביב. כדי להבין את המילה היטב עלינו להבחין בין "חשאי" או "בחשאי" המשמשות תואר הפועל ובין חֶשְׂאִי שהוא שם תואר. בכל המקורות מלשון חז"ל עד סופרי ההשכלה משמשת תמיד הצורה הראשונה. רק סופרי ההשכלה החלו להשתמש גם בשם התואר שממנו קיבלנו מאוחר יותר "סוכן חֶשְׂאִי". ההערות למאמר הזה מתפרסמות בסוף הגיליון.

שנים עשר המרגלים. איור: גוסטב דורה

"מרגל" היא אחת המילים המעטות בעברית ששימרה את משמעותה הבסיסית לאורך כל התקופות

של ראשית המאה ה-20. על כמה המשמעות הייתה חרשה בעבור רבים תעיד העובדה שהכותבים הרגישו לעתים צורך לתרגם בסוגריים: "האיש הוא סוכן (קאמיסינר) לגדולי סוחרי ארצנו".³ המחבר מתרגם את המילה בסוגריים לידיש למשמעות של נציב, כלומר מנהל.

שם עצם – פעם אחת בצורת זכר ופעמיים בנקבה. בזכר: "פֹּה אָמַר אֲרֹנִי יְהוָה צְבָאוֹת לֵךְ בָּא אֶל הַסֶּכֶן הַזֶּה עַל שְׂכָנָא אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת" (ישעיה כ"ב: 15). רוב הפרשנים מפרשים "ממונה על בית המלך" או על אוצרות המלך ומכאן הם גוזרים "ערי מסכנות" – שבהן אוצרות המלך. בנקבה: "וְהַנְּעֻרָה יָפָה עַד מְאֹד וְתָהִי לְמִלְכָּה סֶכֶּנַת וְתִשְׁרָתְהוּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יִדְעָה" (מלכים א, א: 4). לכן כנראה רש"י מפרש את שתי הצורות בשני המינים: "בעל הנאות". במילונים המדעיים שתי הצורות מפורשות משרת, נותן שירותים.

המילה סוכן איננה בלשון חז"ל והיא נמצאת מעט מאוד בפיוט. מי שהחדירו אותה לעברית היו סופרי ההשכלה והסופרים הקלאסיים

